

Prawne aspekty ochrony gatunkowej grzybów w lasach w świetle nowego rozporządzenia

Ewa Pisarczyk

Abstrakt. Po 10 latach od wydania rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących grzybów objętych ochroną zostało wydane nowe rozporządzenie z dnia 9 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej grzybów. Celem wydania nowego rozporządzenia była potrzeba dostosowania listy gatunków grzybów chronionych do obecnej, pełniejszej wiedzy o występowaniu i stanie zagrożenia grzybów w Polsce. W związku z tym, w rozporządzeniu w znacznym stopniu zaktualizowano listę chronionych gatunków grzybów oraz listę zakazów i odstępstw od nich. Ponadto w rozporządzeniu znalazły się istotne zmiany w zakresie listy gatunków wymagających ustalenia stref ochrony jak i listy gatunków, które mogą być pozyskiwane, tj. zbierane do celów gospodarczych. W artykule zostały przedstawione najważniejsze różnice pomiędzy rozporządzeniami z 2004 i 2014 roku.

Słowa kluczowe: ochrona gatunkowa, grzyby chronione, lasy, ustawa o ochronie przyrody, zezwolenie

Abstract. Legal aspects of fungi protection in forests in view of the new regulation. The new regulation of the Minister of the Environment dated October 9, 2014, on the protection of species of fungi was published 10 years after the publication of the previous regulation of the Minister of the Environment dated July 9, 2004, on protected species of wild fungi. The aim of publishing a new regulation was the need to update the list of protected species according to the current, wider knowledge on the occurrence and conservations status of fungi in Poland. Thus, the list of protected species, the list of the prohibited actions and derogations was modified to a large extent in the regulation. Moreover, in the regulation there are significant changes in the list of species for which protection zones are to be established and in the list of species which can be collected for economic purposes. The most important differences between the regulations issued in 2004 and 2014 are presented in the article.

Keywords: species protection, protected fungi, forests, Nature protection act, permit

Wstęp

W 2014 r. weszło w życie nowe rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej grzybów, które zastąpiło dotychczasowe rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących grzybów objętych ochroną. Poniżej zostaną przedstawione przyczyny nowelizacji rozporządzenia oraz najważniejsze zmiany jakie nastąpiły w ochronie gatunkowej grzybów w wyniku tej nowelizacji.

Przyczyny wydania nowego rozporządzenia

Opublikowanie nowego rozporządzenia wynikało z konieczności dostosowania przepisów wykonawczych, tj. rozporządzeń do zmian wprowadzonych w ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, na mocy ustawy z dnia 13 lipca 2012 r. o zmianie ustawy o ochronie przyrody i niektórych innych ustaw. Przedmiotowe zmiany w ustawie obejmowały m.in. nowe wytyczne do wydania rozporządzenia oraz wprowadzenie rozróżnienia pomiędzy zakazami w stosunku do dziko występujących okazów (np. rosnących w lesie) oraz innych niż dziko występujących (np. znajdujących się w uprawie).

Celem wydania nowego rozporządzenia była również potrzeba aktualizacji list gatunków grzybów objętych ochroną oraz dostosowanie zakazów obowiązujących w stosunku do nich do potrzeb ich ochrony. Po 10 latach od wydania rozporządzenia Ministra Środowiska w 2004 r., stan ochrony wielu gatunków grzybów oraz zagrożenia, na jakie narażone są grzyby uległy zmianie oraz pełniejsza stała się także wiedza na temat występowania grzybów w Polsce.

Prace nad rozporządzeniem

W celu przygotowania projektu rozporządzenia została opracowana w 2012 r. ekspertyza pt. „Aktualizacja listy gatunków grzybów objętych ochroną gatunkową oraz wskazania dla ich ochrony” przez Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra”, a w 2013 r. odbyła się w Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska otwarta debata dotycząca propozycji zmian w zakresie ochrony gatunkowej grzybów, podczas której zebrano wiele cennych opinii. Natomiast ostateczny kształt rozporządzenia jest efektem uwzględnienia uwag zgłoszonych w ramach uzgodnień wewnątrzresortowych, konsultacji z regionalnymi dyrekcjami ochrony środowiska oraz konsultacji społecznych.

Najważniejsze zmiany w przepisach

Czytając nowe rozporządzenie należy zwrócić uwagę, że część zakazów i odstępstw wymienionych w rozporządzeniu z 2004 r. już nie obowiązuje, a niektóre regulacje zostały po raz pierwszy wprowadzone do porządku prawnego.

Po pierwsze, wśród obowiązujących zakazów w stosunku do chronionych gatunków grzybów nie ma już zakazu „dokonywania zmian stosunków wodnych, stosowania środków chemicznych, niszczenia ściółki leśnej i gleby w ostojach”. Wynika to z tego, że sam zakaz nie był precyzyjny, np. nie było jasne czy dotyczył również wykonywania standardowych oprysków w lasach. Ponadto zgodnie art. 30 ust. 1 pkt 8 ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach w każdym lesie zakazane jest „rozgarnianie i zbieranie ściółki”. Dodatkowo zakaz odnoszący się do zmiany warunków siedliska, np. poprzez jego odwodnienie lub przekształcenie, zawiera się już w obowiązującym zakazie „niszczenia siedlisk”.

W rozporządzeniu nie został wprowadzony także zakaz „preparowania i przetwarzania okazów” z tego względu że, w przypadku jeżeli dany okaz grzyba został legalnie pozyskany lub zebrany nie ma potrzeby, aby było wymagane dodatkowe zezwolenie na jego preparowanie czy przetwarzanie.

Również zakaz „nabywania okazów” nie został umieszczony w rozporządzeniu. W tym przypadku jednak już sama ustawa nie przewiduje możliwości wprowadzenia takiego zakazu w rozporządzeniu (por. art. 51 ustawy o ochronie przyrody). Tylko czynność sprzedaży jak i oferowania do sprzedaży grzybów chronionych jest penalizowana, a nie nabywania ich przez kupującego. Natomiast należy pamiętać, że przetrzymywanie bez stosownego zezwolenia grzybów objętych ochroną ścisłą jest wykroczeniem, zgodnie z art. 131 pkt 14 ustawy o ochronie przyrody. W związku z czym istnieje narzędzie do kontroli legalności przetrzymywanych okazów.

Wśród nowych zakazów został wymieniony zakaz „umyślnego przemieszczania w środowisku przyrodniczym”. Może to dotyczyć sytuacji gdy np. planowana jest transplantacja porostów na stanowisko zastępcze. Ponadto wprowadzono zakaz „umyślnego wprowadzania do środowiska przyrodniczego”, który dotyczy np. zakładania uprawy grzybów w przyrodzie. Takie działania mogą się odbywać tylko na podstawie zezwolenia z zakresu ochrony gatunkowej.

Istotną zmianą jest wydzielenie § 6 ust. 3 rozporządzenia z 2014 r. zakazów skierowanych do grzybów innych niż dziko występujących. Zgodnie z definicją zawartą w art. 5 pkt 15a) ustawy o ochronie przyrody „roślina, zwierzę lub grzyb dziko występujący – roślinę, zwierzę lub grzyba:

- a) nie pochodzące z uprawy lub hodowli,
- b) wprowadzone do środowiska przyrodniczego w celu odbudowy lub zasilenia populacji;”

Z powyższego wynika, że są to np. osobniki w uprawie zamkniętej lub wprowadzone do środowiska w innym celu niż restytucja, np. w celu uprawy tych grzybów w przyrodzie lub jako grzyby mykoryzowe w uprawie drzew. W stosunku do grzybów innych niż dziko występujące obowiązuje tylko zakaz ich umyślnego wprowadzania lub przemieszczania w środowisku.

Należy mieć na uwadze, że w przypadku chronionych gatunków smardzy ochrona gatunkowa nie dotyczy okazów rosnących na terenie ogrodów, upraw ogrodniczych, szkółek leśnych oraz na terenach zieleni (zał. 2 do rozporządzenia poz. 53-57). W takim przypadku smardze te mogą być zebrane bez konieczności uprzedniego uzyskiwania zezwolenia.

Jeżeli planowane są działania, które będą naruszały zakazy w stosunku do grzybów chronionych, należy pamiętać, że obecnie zezwolenia te wydawane są przez regionalnego dyrektora ochrony środowiska (dalej RDOŚ), Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska (dalej GDOŚ) lub Ministra Środowiska, zgodnie z art. 56 ust. 1, 2 i 2b ustawy o ochronie przyrody.

Również lista odstępstw uległa zmianom w nowym rozporządzeniu. Odstępstwa dotyczącego „*usuwania grzybów niszczących materiały lub obiekty budowlane*” nie wprowadzono ze względu na to, że nie stwierdzono, aby jakikolwiek z gatunków chronionych grzybów stanowił zagrożenie dla materiałów lub obiektów budowlanych.

Natomiast dodano nowe odstępstwo dotyczące zwolnienia z zakazów (np. oferowania do sprzedaży, przetrzymywania) okazów gatunków pozyskanych poza granicą państwa i wwiezionych z zagranicy na podstawie zezwolenia RDOŚ lub GDOŚ. Odstępstwo to ułatwi obrót okazami grzybów chronionych, np. w aptekach, sklepach, ponieważ nie będzie konieczności uzyskiwania każdorazowo zezwolenia na przetrzymywanie czy sprzedaż tych okazów przez różne podmioty.

W odniesieniu do odstępstwa od zakazów w stosunku do grzybów chronionych w celu „prowadzenia racjonalnej gospodarki rolnej, leśnej lub rybackiej, jeżeli technologia prac uniemożliwia przestrzeganie tych zakazów”, nastąpiła zmiana w liczbie gatunków nieobjętych tym przepisem. W 2004 r. tylko w odniesieniu do 11 gatunków nie stosowano tego odstępstwa, a w 2014 r. – już do 116 gatunków. Wynika to z tego, że w celu ochrony stanowisk najrzadszych gatunków, nie wprowadzono tego odstępstwa w stosunku gatunków, które na podstawie dostępnych danych posiadają tylko pojedyncze stanowiska w kraju lub są krytycznie zagrożone. Co oznacza, że w przypadku stwierdzenia jednego z tych gatunków na danym terenie, okazy tych gatunków jak i ich siedlisko będą podlegały całkowitej ochronie.

Najważniejsze zmiany na listach gatunków chronionych

Znaczne zmiany zostały wprowadzone na listach gatunków objętych ochroną ścisłą i częściową poprzez przesunięcie wielu gatunków z ochrony ścisłej do częściowej, nieobjęcie ochroną niektórych gatunków, które nie są już uznawane za gatunki zagrożone, oraz dodanie gatunków skrajnie zagrożonych (por. tabela 1).

Przesunięcie gatunków z ochrony ścisłej do częściowej wynikało z analizy ich obecnego stanu zagrożenia. Do kategorii ochrony ścisłej zakwalifikowano gatunki grzybów o najwyższych kategoriach zagrożenia IUCN: EXP, EW, CR, EN według aktualnych czerwonych list i ksiąg gatunków zagrożonych, a także kwalifikujące się do jednej z powyższych kategorii na podstawie oceny eksperckiej, spełniające jednocześnie dodatkowe kryteria. Ponadto kwalifikując gatunki do tej kategorii ochrony uwzględniono treść przepisu art. 56 ust. 4 ustawy o ochronie przyrody, zgodnie z którym zezwolenia na odstępstwo od zakazów w stosunku do tych gatunków mogą być wydane w przypadku braku rozwiązań alternatywnych, jeżeli czynności te nie są szkodliwe dla zachowania we właściwym stanie ochrony dziko występujących populacji chronionych gatunków roślin, zwierząt lub grzybów oraz jeżeli zachodzi jedna z przesłanek wymienionych w art. 56 ust. 4 pkt 1-6 ustawy, w tym ze względu na „nadrzędny interes publiczny”. Oznacza to, że w przypadku, jeżeli na danym terenie występują grzyby ściśle chronione (np. porosty na drzewach), ich usunięcie możliwe jest ze względu na inwestycje celu publicznego o nadrzędnym charakterze np. budowa linii kolejowej, jeżeli nie istnieją rozwiązania alternatywne i nie wpłynie to znacząco negatywnie na ich populację. Natomiast jeżeli grzyby objęte ochroną ścisłą rosną na gruncie prywatnym nie ma przesłanki, aby je usunąć w celu zagospodarowania nieruchomości np. na cele budowlane, nawet jeśliby miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego określał takie przeznaczenie, a usunięcie przedmiotowych stanowisk nie zaszkodziłoby istotnie populacji tego gatunku.

Inaczej ma się sytuacja z gatunkami objętymi ochroną częściową. W stosunku do nich ma zastosowanie przesłanka „słusznego interesu strony” (art. 56 ust. 4 pkt 7 ustawy). Wobec czego do tej kategorii gatunków zostały zakwalifikowane gatunki w mniejszym stopniu zagrożone czy gatunki, których pozyskiwanie powinno podlegać dodatkowej kontroli, itd.

Należy również wyjaśnić, że niektóre z gatunków proponowanych w ekspertyzie nie zostało objętych ochroną ze względu na brak wystarczającej informacji o ich występowaniu w Polsce. W związku z czym nie było możliwe określenie ich liczebności, stopnia zagrożenia czy właściwej kategorii ochrony.

Tab. 1. Porównanie liczby gatunków grzybów objętych ochroną w latach 2004 i 2014, w poszczególnych kategoriach ochrony

Table 1. Comparison of the number of fungi species under protection in years 2004 and 2014, in specific conservation category

Grupy gatunków	Liczby gatunków						
	rozporządzenie z 2004 r.	przesunięte do ochrony częściowej/ ścisłej	usunięte	bez zmian	przesunięte z ochrony częściowej/ ścisłej	dodane	rozporządzenie 2014 r.
Łącznie	341	45	82	214	45	63	332
Ochrona ścisła							
grzyby wielkoowocnikowe	95	29	21	45	0	9	54
grzyby zlichenizowane	234	19	59		0	22	178
Łącznie	331	45	80	206	0	26	232
Ochrona częściowa							
grzyby wielkoowocnikowe	1	0	0	1	29	33	63
grzyby zlichenizowane	9	0	2	7	19	1	27
Łącznie	10	0	2	8	45	37	90

W przypadku gatunków przewidzianych do objęcia ochroną częściową, które można pozyskiwać, tj. zbierać do celów gospodarczych, na podstawie stosownego zezwolenia, zaproponowano, by poza dwoma gatunkami, których pozyskiwanie przewiduje obecnie obowiązujące rozporządzenie (błyskoporek podkorowy *Inonotus obliquus* i płucnica islandzka *Cetraria islandica*), dodać 8 innych gatunków: lakownica żółtawa (*Ganoderma lucidum*), smardze: grubonogi (*Morchella crassipes*), jadalny (*M. esculenta*), półwolny (*M. gigas*), stożkowaty (*M. conica*) i wyniosły (*M. elata*), żagiew wielogłowa (*Polyporus umbellatus*) oraz żagwica listkowata (*Grifola frondosa*). Gatunki te są stosunkowo liczne i mogą być stosowane w celach kulinarnych lub medycznych.

W odniesieniu do gatunków wymagających utworzenia strefy ochrony ich ostoi lub stanowisk, zaproponowano zupełnie nowe zestawienie gatunków, z wyjątkiem jednego gatunku – granicznika płucnika (*Lobaria pulmonaria*). W nowym rozporządzeniu jako gatunki stre-

fowe nie zostały już wymienione brodaczkki: kędzierzawa (*Usnea subfloridana* – włączona obecnie do gatunku *U. florida*), kępkowa (*U. hirta*) i zwyczajna (*U. filipendula*). Wynika to z tego, że te trzy gatunki należą do najczęściej spotykanych brodaczek, a brodaczka kępkowa należy wręcz do gatunków rozprzestrzeniających się w ostatnich latach. Na podstawie analizy spełnienia przez poszczególne gatunki kryteriów wybrano w sumie 11 gatunków porostów, dla których potrzebne jest tworzenie stref ochrony (por. tabela 2). Większość z nich ma znane pojedyncze stanowiska w Polsce. Jednocześnie są one często gatunkami parasolowymi dla licznych innych porostów oraz organizmów z innych grup. Porosty te mają też bardzo słabe zdolności do propagacji i nie obserwuje się powiększania się liczby ich stanowisk w pobliżu tych znanych.

Wśród gatunków strefowych granicznik płucnik (*Lobaria pulmonaria*) posiada największą liczbę stanowisk w kraju. Dokładne badania lichenologiczne prowadzone na obszarze parków narodowych i rezerwatów przyrody pozwoliły wykazać, że jest on gatunkiem parasolowym dla licznych silnie zagrożonych makro- i mikroporostów – wskaźników lasów puszczańskich. Z tego powodu, a także dlatego, że stanowiska tego porostu znajdują się najczęściej w najlepiej zachowanych fitocenozach lasów liściastych, zaproponowano, aby gatunek ten nadal wymagał ustanowienia stref ochrony jego stanowisk. Liczne stanowiska granicznika płucnika znajdują się tylko w kilku kompleksach północno-wschodniej Polski (głównie w Puszczy Białowieskiej i Puszczy Boreckiej) oraz w Bieszczadach (większość w Bieszczadzkim Parku Narodowym). Na pozostałym obszarze kraju można znaleźć szczątkowe populacje, niemal wyłącznie w rezerwach przyrody (Kepel i in. 2012).

Tab. 2. Gatunki grzybów wymagające utworzenia strefy ochrony ich ostoi lub stanowisk oraz przybliżona liczba ich stanowisk w kraju (Kepel i in. 2012)

Table 2. Fungi species for which protection zones of their sites or localities are to be established, and approximate quantity of fungi localities in Poland (source Kepel et al. 2012)

Lp.	Nazwa polska	Nazwa łacińska	Przybliżona, szacowana liczba drzew, na których występuje w Polsce (w nawiasie – w lasach gospodarczych)
1.	mąkla rozłożysta	<i>Evernia divaricata</i>	< 20 (< 10)
2.	granicznik płucnik	<i>Lobaria pulmonaria</i>	1800-2500 (ok. 1500)
3.	granicznik tarczownicowy	<i>Lobaria scrobiculata</i>	1-3 (< 3)
4.	granicznik tarczowy	<i>Lobaria amplissima</i>	ok. 15 (< 5)
5.	kobiernik Arnolda	<i>Parmotrema arnoldii</i>	3-5 (< 5)
6.	kobiernik orzęsiony	<i>Parmotrema perlatum</i>	3-5 (< 5)
7.	kobiernik postrzępiony	<i>Parmotrema crinitum</i>	1-3 (< 3)
8.	kobiernik wybredny	<i>Parmotrema stuppeum</i>	3-6 (< 5)
9.	odnożyca włosowata	<i>Ramalina thrausta</i>	20-35 (< 10)
10.	pawężniczka sorediowa	<i>Nephroma parile</i>	5-10 (< 5)
11.	puchlinka ząbkowana	<i>Thelotrema lepadinum</i>	ok. 200 (< 50)

Wielkość stref ochrony dla porostów została ustalona jako stanowisko wraz z przylegającym obszarem o promieniu do 50 m od stanowiska. Wielkość ta powinna zapewnić ciąg

głość ekologiczną zagrożonego gatunku i jego siedliska w czasie. Jednocześnie w przypadku wielu stanowisk tych gatunków w danym kompleksie leśnym, wielkość strefy umożliwi zbilansowanie wielkości lasów użytkowanych gospodarczo z lasami, w których istnieją gatunki wymagające ustalenia stref ochrony i w związku z tym wycinka drzew jest zabroniona.

Literatura

- Kepel A. i in. 2012. Aktualizacja listy gatunków grzybów objętych ochroną gatunkową oraz wskazania dla ich ochrony. Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, <<http://www.gdos.gov.pl/ochrona-gatunkowa-roslin-zwierzat-i-grzybow>>, dostęp: 2015-05-18.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących grzybów objętych ochroną. Dz. U. Nr 168, poz. 1765.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 października 2014 r. w sprawie ochrony gatunkowej grzybów. Dz. U. poz. 1408.
- Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach. Dz. U. z 2014 r. poz. 1153, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Dz. U. z 2013 r., poz. 627, z późn. zm.
- Ustawa z dnia 13 lipca 2012 r. o zmianie ustawy o ochronie przyrody i niektórych innych ustaw. Dz. U. poz. 985.

Ewa Pisarczyk
Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska
ewa.pisarczyk@gdos.gov.pl